

Interview

Niels Janssens onderzoekt politiek taalgebruik in België. 'Hoe gaat het nog met uw vis?'

MICHIEL LEEN

De Belgische taal- en boekwetenschapper Niels Janssens verdiepte zich voor zijn masterproef in het wonderlijke taalgebruik van Belgische politici. In tijden van bestuurlijke verwarring heb je daar als onderzoeker een hele klui aan. Inmiddels naar Leiden verhuisd, wordt Janssens regelmatig aangeklampt door bezorgde Nederlandse collega's. 'De Belgische politiek uitleggen aan buitenlanders is onbegonnen werk', lacht hij. Opmerkelijk genoeg zal het taaltje van de Wetstraatbewoners daarbij weinig soelaas brengen. 'Metaforen dienen in de Belgische politiek vooral om mist te spuiten.' Een gesprek over vette vis, borrelnootjes en tweetalige kaakslagen.

Je onderzoek spitst zich vooral toe op metafoorgebruik in de Belgische politiek. Wordt zo'n metafoor met opzet gelanceerd?

Die vraag houdt mij ook sterk bezig. Dat verkiezingscommunicatie sterk gestroomlijnd wordt, is intussen wel bekend. Maar voor een situatie als de huidige, met een regeringsformatie die meer dan 300 dagen aansleept, bestaan simpelweg geen handboeken. Er wordt ongetwijfeld heel wat geïmproviseerd, als het om communicatie gaat. Ze ontstaan vaak in een onstabiele politieke context, wat het onderzoek niet gemakkelijker maakt. Los daarvan lijken vooral populistische en Vlaams-nationalistische partijen met grote regelmaat een sterke metafoor te lanceren. De metafoor waarbij een grote vordering in de staatshervorming wordt vergeleken met een vette vis, is bijvoorbeeld ontsproten aan de pen van Peter De Roover, van de Vlaamse Volksbeweging. Het is wel opvallend dat een metafoor die ontstaat in de schoot van een flamingantistische beweging al gauw zijn weg vindt naar het discours van gematigder partijen, zoals de christendemocraten.

Opmerkelijk genoeg is die metafoor wel een eigen leven gaan leiden?

Op het absurde af, inderdaad. De vette vis werd een borrelnootje, een snoepje, een voorgerechtje, hij werd al eens vervangen door een biefstuk, de ambtswoning van de premier wordt een keuken, bij uitstel ging het hele zaakje de ijskast in ... Sommige soorten metaforen verdwijnen ook weer van het toneel na de verkiezingen. Bart De Wever heeft bijvoorbeeld een tijd met voetbalmetaforen geschermd; dat doet hij nu veel minder. De voedingsmetaforen verdwijnen ook naar de achtergrond, misschien omdat ze ook wat te lang zijn uitgesponnen en al te vaak ridicule beeldspraak opleverden.

De ene metafoor is duidelijk de andere niet?

Een politicus als Jean-Marie Dedecker gebruikt zelf vaak erg gezwollen metaforen, maar is ook bedreven in het afbreken van die van anderen. Zo werd de 'vette vis' bij hem 'een paling in een emmer slijm'.

Hoe absurd hij ook klinkt, elke metafoor heeft het potentieel om een discours te creëren. Je krijgt clusters en constellaties van betekenissen rond een bepaald beeld. Wie in zo'n constellatie wil stappen, zal dat doen via het gebruik van zo'n beeld. Je ziet duidelijk dat politici zo'n metafoor gebruiken om hun plaats in het discours op te eisen. Door hetzelfde beeld te gebruiken, haken ze als het ware een nieuw karretje aan bij de bestaande discussie. En de media pikken er gretig op in. Interviewers vroegen aan de politici hoe het nu zat met hun vis, welk soort vis er in de pan lag. Ze hollen het beeld mee uit, tot het onbruikbaar geworden is.

Metaforen dienen in de Belgische politiek vooral om mist te veroorzaken.

Soms krijgt een politicus daar toch de rekening voor gepresenteerd? De oerknal van het politieke taaltje van deze impasse is de boutade 'wie gelooft die mensen nog?', gelanceerd door Yves Leterme in de aanloop naar de verkiezingen van 2007.

Een dodelijk efficiënte slogan, die achteraf een eigen leven is gaan leiden. Bij zijn ontstaan zit je ook nog helemaal in verkiezingstijd. Leterme heeft ook de rekening betaald voor die uitspraak. 'Die mensen', het paarse kabinet Verhofstadt II, moesten eruit: dat was de inzet van de parlementsverkiezingen van 2007. Het leverde een eerste politieke impasse op. Uiteindelijk moest Verhofstadt wel een tussenregering vormen om Letermes eerste regeerperiode, die inging in 2008, vlot te trekken. In diezelfde context had Leterme het over 'vijf minuten politieke moed', die nodig waren om het gecontesteerde kiesdistrict Brussel-Halle-Vilvoorde te splitsen. Twee regeringen en een nooit geziene impasse later is dat probleem nog steeds niet op-

gelost. Je kunt je wel voorstellen dat die stoere uitspraak Leterme intussen zuur opbreekt.

Tot nu toe hebben we het vooral over de taal van erg Vlaams geprofileerde partijen gehad. Hoe zit het met de taal van de jonge Belgische beweging, die onlangs 34 000 mensen op de been bracht in Brussel?

Hun taalgebruik valt op door een enorme wolligheid. Je zult ze niet snel over concrete problemen horen praten, of een concrete oplossing op tafel zien leggen. Ook al komen ze soms aanzetten met erg krasse slogans, de uitleg daarachter is zelden concreet. De voortrekkers van het recente studentenprotest in Brussel kwamen communicatief niet erg sterk over. 'Wij zijn boos, wij zijn tegen de impasse', verder kwamen ze niet. Dan vind ik het protest van een schrijver als Tom Lanoye veel overtuigender. Die zegt op tv open en bloot: 'Er wordt ons een Vlaamse identiteit opgedrongen waarin we ons niet herkennen, en die identiteit wordt verwoord in termen waarmee we het niet eens kunnen zijn.'

Wetstratees

Kunnen de Nederlanders nog volgen? Afgelopen zomer bracht NRC Handelsblad zelfs een reeks over het Wetstratees!

Mijn Leidse collega's vinden het metafoorgebruik alleszins erg ver gaan. Ik weet niet of dergelijke uitwassen in Nederland überhaupt mogelijk zijn. Het politieke discours is gestroomlijnder, minder snel emotioneel. Nederlandse kiezers willen ook veel meer weten waar het beleid concreet over gaat. In Nederland kom je met bepaalde beloftes gewoon niet weg, omdat een neutrale instantie meteen kan zeggen wat het programma zal kosten, en die cijfers liggen vast. In België kun je in principe een onhaalbare belofte lang volhouden. Zo worden er al jaren 200.000 extra arbeidsplaatsen beloofd, al is het nog steeds niet duidelijk hoe dat in zijn werk moet gaan. In Nederland zou meteen de vraag worden gesteld: 'Waar zijn die arbeidsplaatsen dan, laat eens zien hoe je dat gaat aanpakken?' Anderzijds is het communautaire aspect in België zodanig dominant geworden dat de kiezer nog maar zelden een concrete belofte voorgeschoteld krijgt over economie, veiligheid, onderwijs. De 'staats hervorming' is voor veel Vlaamse partijen een mantra gewor-

den, zoals de belastingverlaging dat is voor de Amerikaanse republieken.

Welke rol speelt de taalbarrière in dat discours?

Verrassend genoeg zijn er 'tweetalige' metaforen, beelden die zowel in het Franstalige als het Nederlandstalige politieke discours voorkomen. Het woord *impasse*, dat nu algemeen gebruikt wordt om de politieke toestand aan te tonen, is zijn leven ooit ook begonnen als metafoor. Een *impasse* is in het Frans een doodlopende steeg. De figuurlijke betekenis ligt voor de hand. Maar het lijkt erop dat het in het Nederlands een betekenisverschuiving ondergaat. *Impasse* is in het Nederlands zo iets gaan betekenen als 'toestand waarin niet meteen verbetering lijkt te komen', maar dan zonder associaties met beelden als doodlopende straten en dergelijke.

Rien ne va plus is een veel gehoorde uitsmijter langs beide zijden van de taalgrens, niet toevallig een term uit de gokwereld. Het beeld van de kaakslag/*gifle* springt eveneens in het oog, maar zeker ook een term als *Belgique à papa*, die door Vlaamse politici wordt gebruikt om de haperende staatsstructuur aan te duiden. Opmerkelijk genoeg draait die term al mee sinds de jaren zeventig, ten tijde van de eerste Belgische staatshervorming. De tweedeling tussen de taalgemeenschappen in het land wordt ook steeds nadrukkelijker gevat in termen als: 'de andere kant, de overkant' van de taalgrens. Al is die tweedeling in realiteit allesbehalve absoluut, in het discours wordt ze bijna als een voldongen feit voorgesteld, zeker door buitenlandse media die niet met hun neus bovenop de feiten zitten. Dat heeft ook gevolgen voor de manier waarop buitenlanders naar België kijken. Probeer in het buitenland maar eens uit te leggen dat je als Vlaming niet per se separatist bent, of dat er geen burgeroorlog dreigt in België.

Is de situatie in hun ogen dan zo erg?

Eender welk Belgisch conflict uitleggen, is in het buitenland sowieso onbegonnen werk. Probeer maar eens in één goedgekozen beeld te vatten wat er in ons landje aan de hand is. Het gaat in veel gevallen om symbooldossiers, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de revoluties in Noord-Afrika en het Midden-Oosten, die een concrete, sociopolitieke aanleiding hebben. De Belgische tendens om over al die ideële problemen ook nog eens geweldig te blijven zeuren, versterkt het beeld van een landje op drift nog meer.

Maar anderzijds moeten de Belgische politici zich geen illusies maken over het belang dat in het buitenland wordt gehecht aan het wedervaren van België. Of het land zich splitst of 'grondig hervormt' kan weinig buitenlanders écht iets schelen.

Hoe absurd hij ook klinkt, elke metafoor heeft het potentieel om een discours te creëren.

Latijn

Tegelijkertijd doet dankzij stemmenkanon Bart De Wever een nieuwe taal zijn intrede in de Belgische politiek: het Latijn!

Bart De Wever slaagt erin om ondanks het populistische klimaat zich als intellectueel te profileren, mede dankzij zijn deelname aan het spelprogramma *De Slimste mens ter wereld*. Hij spreekt zijn kiezers zelfs toe in het Latijn. Ergens laat dat zien hoever de desinteresse in de politiek gaat. Niemand houdt er rekening mee dat heel wat van zijn collega's in de Belgische politiek eveneens doctoraatstitels met zich meeslepen. Zij komen er niet voor uit. De Wever slaagt erin zich te profileren als de intellectueel van de frituur. Hij komt heel herkenbaar over voor een bepaalde welgestelde, behoudszinnde en min of meer hoogopgeleide middenklasse in Vlaanderen, maar scoort tegelijkertijd ook bij Jan met de pet. In Nederland zou een politicus met een dergelijk tegenstrijdig profiel het veel lastiger hebben om de harten te veroveren.

Last but not least: houden die politieke taalpareltjes retorisch eigenlijk een beetje steek?

Je moet er rekening mee houden dat het merendeel van het onderzoek over politiek taalgebruik het Amerikaanse politieke model als referentiekader heeft. Dat kun je niet zomaar gaan toepassen op de Belgische situatie. De politici die ik voor mijn onderzoek contacteerde, waren alleszins zeer in mijn onderzoek geïnteresseerd, wat me doet vermoeden dat er nog maar weinig over onderzocht is. Het vreemde aan de Belgische metaforen is dat ze niet worden ingezet met hetzelfde doel als bijvoorbeeld in de Amerikaanse of Italiaanse politiek, waar een uitgesponnen metafoor duidelijk wordt gebruikt om mensen te beïnvloeden en een achterliggende boodschap te *foregrounden*. In de retorica is een metafoor immers de stijlfiguur bij uitstek die voor verduidelijking moet zorgen. In België doen ze net het tegenovergestelde: daar dienen ze vooral om mist te veroorzaken. Hoezeer ze ook een eigen leven leiden, ik kan me niet van de indruk ontdoen dat die metaforen deel blijven uitmaken van het taaltje van een bepaalde club, die zich in de Wetstraat ophoudt. Je kunt als buitenstaander nauwelijks achterhalen waar het concreet over zou moeten gaan.